

**DIAGNOZA
POTRZEB SPOŁECZNYCH
W POWIECIE STARACHOWICKIM**

Starachowice, grudzień 2018 rok

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	3
1.1 Cel diagnozy	3
1.2 Założenia metodologiczne	4
2. CHARAKTERYSTYKA POWIATU STARACHOWICKIEGO	4
2.1 Dane podstawowe	4
2.2 Rynek pracy	7
2.3 Pomoc społeczna	8
3. USŁUGI SPOŁECZNE	13
3.1 Wspieranie rodzin (w tym piecza zastępcza)	13
3.2 Osoby starsze	16
3.3 Osoby z niepełnosprawnościami	18
3.4 Wykluczenie społeczne	19
4. WNIOSKI	22
5. SPIS MAP, WYKRESÓW I TABEL	26

Załącznik nr 1. *Spis uczestników procesu sporządzania Diagnozy.*

1. WPROWADZENIE

1.1 Cel diagnozy

Diagnoza potrzeb społecznych jest podstawą rozwoju usług użyteczności publicznej a także określenia sposobu ich realizacji. Jej celem jest wskazanie podstawowych kwestii społecznych (które należy rozwiązać w oparciu o rzetelne informacje), kierunków dalszego rozwoju, oraz celów, do których warto dążyć. Zintegrowane informacje mogą wspomóc planowanie lokalne, wyznaczając kierunki interwencji. Diagnoza może stanowić także pomocne narzędzie dla władz samorządowych w działaniach, mających na celu poprawę poziomu życia mieszkańców gmin i powiatu oraz łagodzenie skutków ubóstwa. Ostatecznym efektem jest sprawnie funkcjonujący mechanizm realizacji dostępnych dla obywateli, dobrej jakości usług społecznych, realizowanych przy wykorzystaniu lokalnych zasobów społecznych. Celem rozwoju jest zatem tworzenie korzystnych warunków zamieszkania, pracy, obsługi ludności oraz ograniczenia zjawiska ubóstwa, wykluczenia społecznego, oraz grup zagrożonych marginalizacją.

Powiat starachowicki podobnie jak województwo świętokrzyskie należy do tych obszarów, gdzie problemy społeczne i społeczno-ekonomiczne dotyczą coraz szerszych grup mieszkańców. Szczególnie odczuwalna w powiecie jest z roku na rok obniżająca się stopa życiowa ludności. Ubóstwo wielu rodzin stało się obecnie kluczowym problemem, wzrasta liczba osób bezdomnych, wyraźnie zarysowują się zjawiska patologii społecznych takie jak alkoholizm, narkomania, przestępczość itp.

W dokumencie ujęte zostały te obszary, które charakteryzuje duża dynamika zmian (m.in. rodzina i systemie pieczy zastępczej) oraz wymagające tworzenia i zwiększenia skuteczności istniejącego systemu wsparcia w związku ze wzrastającymi potrzebami (np. seniorzy, osoby z niepełnosprawnością oraz osoby sprawujące nad nimi opiekę). Diagnoza uściśla całościową ocenę stanu istniejącego w powiecie oraz jest podstawą do identyfikacji kluczowych problemów mających wpływ na rozwój powiatu.

1.2 Założenia metodologiczne

Diagnostyka obejmuje pozyskanie informacji na temat aktualnych problemów społecznych od przedstawicieli instytucji pomocowych oraz organów jednostek samorządu terytorialnego (wraz z organami administracji rządowej powołanymi do zbierania i przetwarzania danych statystycznych):

- opracowanie i zdiagnozowanie stanu rzeczywistego w oparciu o dostępne dane;
- zebranie materiałów zgodnie z zakresem zadań poszczególnych instytucji i organizacji;
- analiza zebranych informacji;
- przygotowanie opracowania tematycznego na podstawie zebranych informacji,
- zastosowanie analizy;
- redakcyjne opracowanie treści całego dokumentu.

2. CHARAKTERYSTYKA POWIATU STARACHOWICKIEGO

2.1 Dane podstawowe

Powiat Starachowicki położony jest w północnej części województwa świętokrzyskiego. Zajmuje powierzchnię 523,41 km² pomiędzy Przedgórzem Łżeckim a podnóżem Gór Świętokrzyskich. Graniczy z trzema powiatami województwa świętokrzyskiego (ostrowieckim, kieleckim i skarżyskim) oraz z trzema powiatami województwa mazowieckiego (szydłowieckim, radomskim, lipskim). Stolicą Powiatu jest Miasto Starachowice.

Mapa nr 1. Powiat starachowicki na mapie Województwa Świętokrzyskiego.

W skład powiatu wchodzi 5 gmin, w tym:

- ✓ gmina miejska: Starachowice
- ✓ gminy miejsko-wiejskie: Wąchock
- ✓ gminy wiejskie: Brody, Mirzec, Pawłów

Mapa nr 2. Powiat starachowicki z podziałem na gminy.

Powiat starachowicki liczy 90 888 mieszkańców, z czego 51,5% stanowią kobiety, a 48,5% mężczyźni. W latach 2002-2017 liczba mieszkańców zmalała o 5,4%. Średni wiek mieszkańców wynosi 43,4 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa świętokrzyskiego oraz nieznacznie większy od średniego wieku mieszkańców całej Polski. Prognozowana liczba mieszkańców powiatu starachowickiego w 2050 roku wynosi 67 496, z czego 34 063 to kobiety, a 33 433 mężczyźni.

Mieszkańcy powiatu starachowickiego zawarli w 2017 roku 402 małżeństw, co odpowiada 4,4 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to mniej od wartości dla województwa świętokrzyskiego oraz znacznie mniej od wartości dla Polski. W tym samym okresie odnotowano 1,8 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie więcej od wartości dla województwa świętokrzyskiego oraz nieznacznie więcej od wartości dla kraju. 25,4% mieszkańców powiatu starachowickiego jest stanu wolnego, 57,7% żyje w małżeństwie, 5,2% mieszkańców jest po rozwodzie, a 10,8% to wdowy/wdowcy.

Powiat starachowicki ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -345. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -3,79 na 1000 mieszkańców powiatu starachowickiego. W 2017 roku urodziło się 738 dzieci, w tym 49,1% dziewczynek i 50,9% chłopców. Średnia waga noworodków to 3301 gramów. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,68 i jest znacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie mniejszy od współczynnika dynamiki demograficznej dla całego kraju.

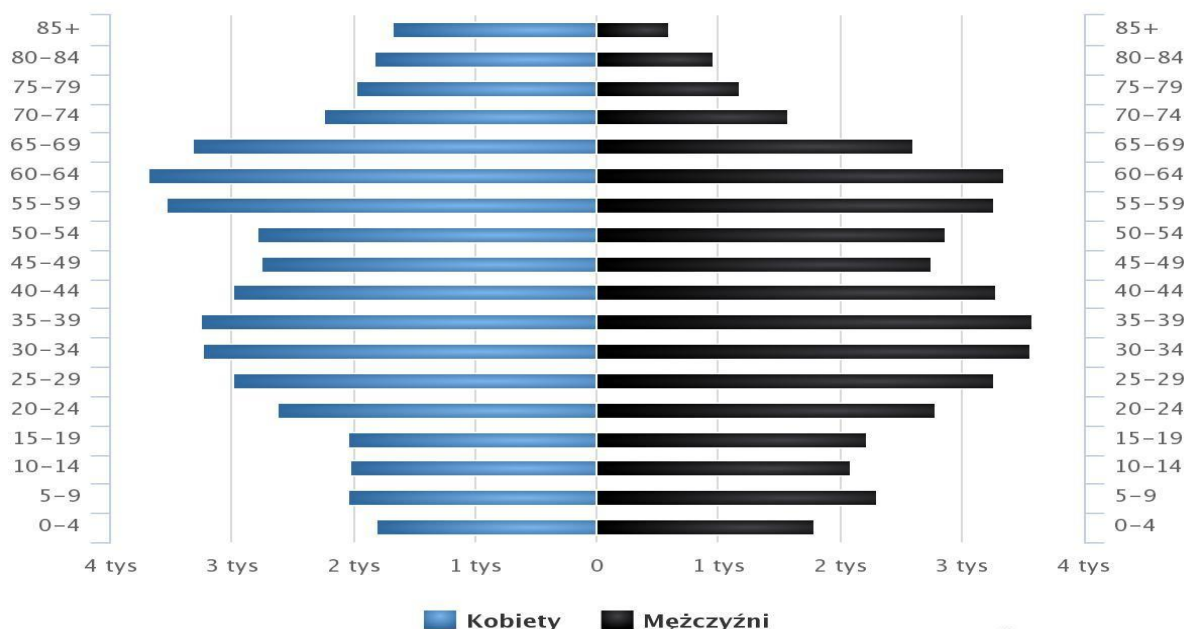
W 2016 roku 55,9% zgonów w powiecie starachowickim spowodowanych było chorobami układu krążenia, przyczyną 24,9% zgonów w powiecie starachowickim były nowotwory, a 4,1% zgonów spowodowanych było chorobami układu oddechowego. Na 1000 ludności powiatu starachowickiego przypada 11.33 zgonów.

W 2017 roku zarejestrowano 504 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 793 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla powiatu starachowickiego - 289. W tym samym roku 20 osób zameldowało się z zagranicy oraz zarejestrowano 1 wymeldowań za granicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 19.

60,2% mieszkańców powiatu starachowickiego jest w wieku produkcyjnym, 16,0% w wieku przedprodukcyjnym, a 23,8% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym.

Wykres nr 1. Wiek mieszkańców w powiecie starachowickim w 2017 roku.

Piramida wieku mieszkańców powiatu starachowickiego, 2017

(Źródło: GUS)

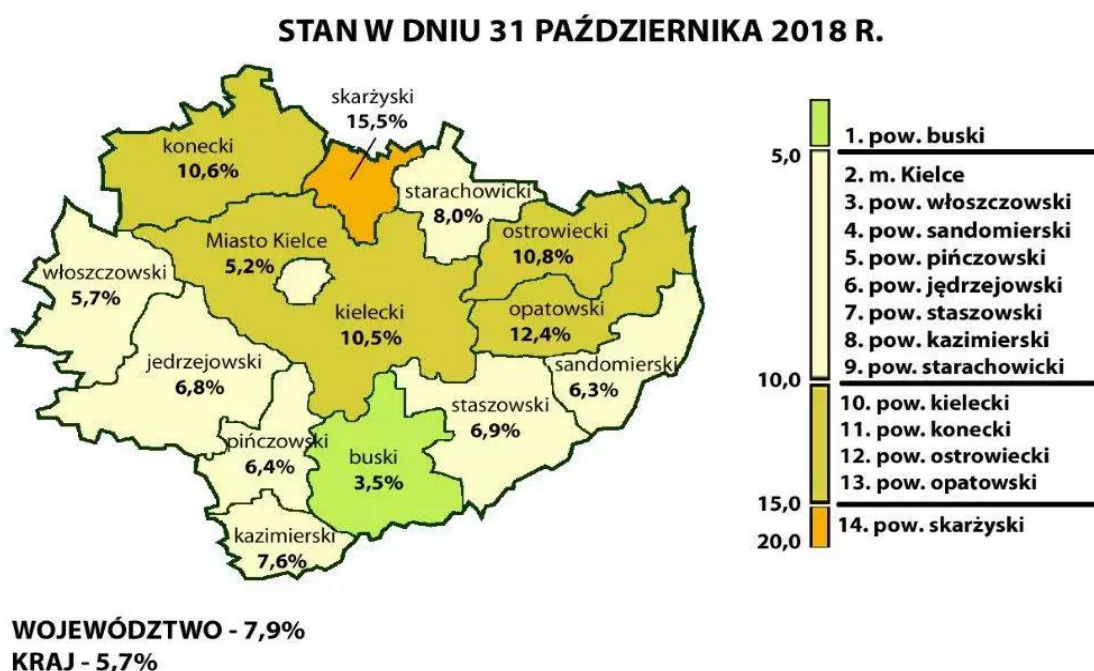
Źródło: opracowanie własne na podstawie Głównego Urzędu Statystycznego, 31.XII.2017

Wysokie wskaźniki obciążenia demograficznego oznaczają, że coraz liczniejsze pokolenie seniorów będzie finansowane przez coraz mniej liczne pokolenie pracujących. Proces ten skłania do rozważań dotyczących kosztów ekonomicznych i społecznych, jakie ponosić będą w najbliższych latach społeczeństwa dotknięte problemem starzenia się populacji. Perspektywa skutków starzenia się ludności powoduje konieczność podjęcia działań zaradczych: kulturowych zmian postrzegania starości, wydłużenia okresu aktywności zawodowej oraz budowę sprawnego systemu opieki nad osobami starszymi.

2.2 Rynek pracy

Jak wynika z danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach stopa bezrobocia na koniec października 2018 roku ukształtowała się w Powiecie Starachowickim na poziomie 8,0% i była wyższa od stopy bezrobocia odnotowanej w województwie świętokrzyskim jedynie o 0,1% i o 2,3% od średniej dla kraju, która wyniosła 5,7%. Sytuacja na rynku pracy uległa poprawie - w porównaniu do 2017 roku w powiecie starachowickim nastąpił spadek ogólnej liczby osób bezrobotnych. Ten pozytywny trend obserwujemy zarówno w skali województwa świętokrzyskiego, powiatu starachowickiego, jak i poszczególnych gmin w obrębie powiatu starachowickiego. We wszystkich gminach powiatu starachowickiego liczba osób bezrobotnych uległa zmniejszeniu w stosunku do 2017 roku.

Mapa 3. Stopa bezrobocia w Województwie Świętokrzyskim.

Ogólna liczba bezrobotnych w **woj. świętokrzyskim** według stanu na 31.05.2018 r. wyniosła **44.729** osób, w tym:

- 12.833 bezrobotnych do 30 roku życia (28,7% ogółu),
- 6.082 bezrobotnych do 25 roku życia (13,6%),
- 23.559 bezrobotnych kobiet (52,7%),
- 24.915 bezrobotnych zamieszkałych na wsi (55,7%),
- 37.555 bezrobotnych bez prawa do zasiłku (84,0%),
- 7.174 bezrobotnych z prawem do zasiłku (16,0%),
- 1.608 bezrobotnych w okresie do 12 miesięcy od dnia ukończenia nauki (3,6%),
- 2.985 bezrobotnych niepełnosprawnych (6,7%).¹

Ogólna liczba bezrobotnych w **powiecie starachowickim** według stanu na 31.10.2018 r. wyniosła **3127** osób, w tym:

- 672 bezrobotnych do 30 roku życia (21,5% ogółu),
- 962 bezrobotnych powyżej 50 roku życia (30,7%),
- 1573 bezrobotnych kobiet (50,3%),
- 1276 bezrobotnych zamieszkałych na wsi (40,8%),
- 2675 bezrobotnych bez prawa do zasiłku (85,5%),
- 452 bezrobotnych z prawem do zasiłku (14,4%),
- 88 bezrobotnych w okresie do 12 miesięcy od dnia ukończenia nauki (2,8%),
- 253 bezrobotnych niepełnosprawnych (8,1%).

Przeważająca większość to bezrobotni będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy (82,3%) i długotrwale bezrobotni (54,6%), będący mieszkańcami Starachowic (55,1%).²

2.3 Pomoc społeczna

Podstawowym celem pomocy społecznej jest umożliwienie jednostką i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, z którymi nie mogą sobie poradzić wykorzystując własne zasoby i możliwości. Celem pomocy społecznej jest również zapobieganie powstawaniu marginalizacji osób i rodzin, a więc profilaktyka, która należy do najtrudniejszych zadań pomocy społecznej, bowiem wymaga szerszego działania oraz większej liczby podmiotów zaangażowanych

¹ dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach, stan na 31.05.2018 r.

² dane Powiatowego Urzędu Pracy w Starachowicach, stan na 31.10.2018 r.

w jej zwalczaniu. Pomimo wieloletniego wysiłku skierowanego w tym kierunku problem nadal jest nabrzmiały, a wysiłki instytucji powołanych do przeciwdziałania marginalizacji powinny, ze względu na rozmiary tego zjawiska, ściślej kooperować z organizacjami pozarządowymi.

W 2017 roku liczba rodzin otrzymujących świadczenie z pomocy społecznej zmniejszyła się nieznacznie w powiecie starachowickim w stosunku do 2016 roku z 3674 do 3456 osób tj. o ok. 6 %. Jedynie na terenie Miasta i Gminy Wąchock obserwujemy wzrost liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej. W pozostałych gminach widoczne są tendencje malejące.

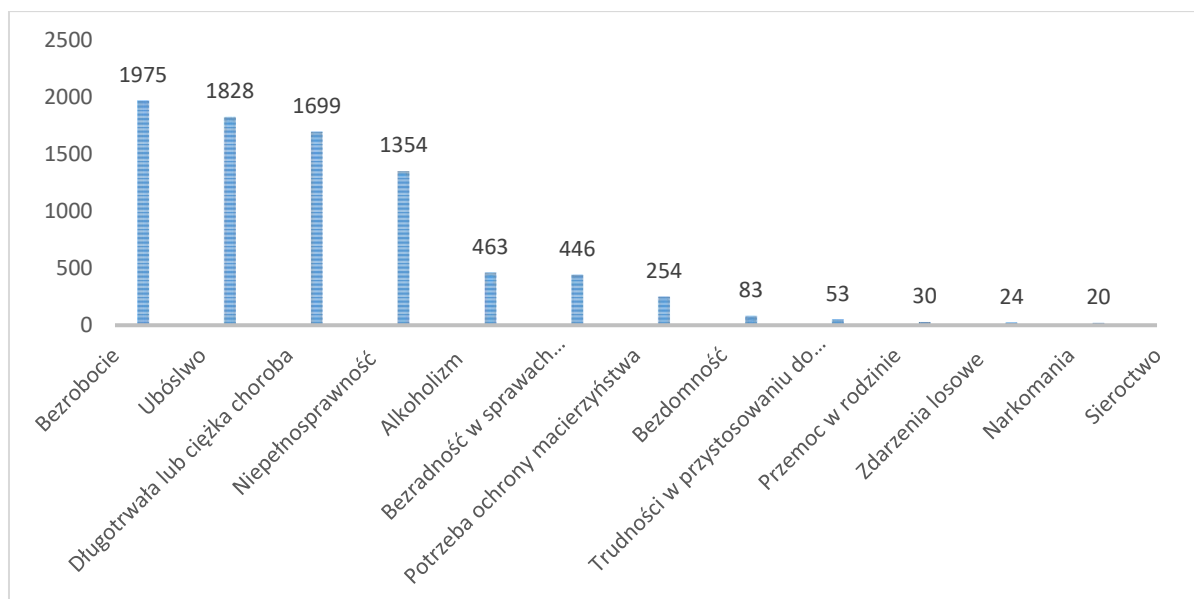
Tabela nr 1. Liczba rodzin, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej w latach 2014–2017.

Gmina/Powiat)	2014	2015	2016	2017
Starachowice	2 114	1 952	1 858	1 770
Brody	531	459	442	440
Mirzec	315	309	275	288
Pawłów	785	755	673	510
Powiat Starachowice (PCPR)	6	5	5	5
Wąchock	199	194	203	217
Razem Powiat Starachowicki	3 950	3 674	3 456	3 230

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BANK DANYCH LOKALNYCH.

W 2017 roku do najważniejszych powodów korzystania z pomocy społecznej w powiecie starachowickim należały (odpowiednio): bezrobocie, ubóstwo, długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność, alkoholizm. Pozostałe powody udzielania pomocy społecznej to: bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych, potrzeba ochrony macierzyństwa, bezdomność, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, przemoc w rodzinie, zdarzenia losowe, narkomania, sieroctwo.

Wykres nr 2. Powody korzystania z pomocy społecznej w powiecie starachowickim w 2017 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie MOPS w Starachowicach. Podane wielkości określają liczbę rodzin.

Dane z MOPS w Starachowicach potwierdzają tendencje spadkowe, jednak nadal pomocy potrzebuje znacząca liczba rodzin (1505 rodzin) z czego 47,5% stanowią niepełnosprawni.

Tabela nr 2. Ilość rodzin i osób korzystająca z pomocy społecznej z wyszczególnieniem przyczyn.

	I – XII 2016		I – XII 2017		I – IX 2018	
	Ilość rodzin	Ilość osób w tych rodzinach	Ilość rodzin	Ilość osób w tych rodzinach	Ilość rodzin	Ilość osób w tych rodzinach
OGÓLEM w danym okresie	1 858	3 451	1 798	3 268	1 505	2 586
Z powodu ubóstwa	1 473	2 684	1 383	2 405	1 016	1 437
Z powodu bezrobocia	1 200	2 419	1 084	2 124	787	1 483
Z powodu niepełnosprawności	792	1 391	807	1 356	716	1 113

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z MPOS w Starachowicach.

Do usług społecznych użyteczności publicznej w gminach i powiatach zaliczamy co najmniej usługi w zakresie:

- promocji i ochrony zdrowia,
- pomocy społecznej,
- wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej,
- gminnego budownictwa mieszkaniowego,
- edukacji publicznej,
- kultury, kultury fizycznej i turystyki,
- polityki prorodzinnej, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej,
- wspierania osób niepełnosprawnych (powiat),
- przeciwdziałania bezrobociu (powiat).

Diagnoza potrzeb społecznych w Powiecie Starachowickim skupia się na wybranych usługach społecznych, takich, które stanowią jednocześnie przedmiot zainteresowania działań związanych z realizacją strategii „Europa 2020”, wspieranych ze środków Unii Europejskiej. Takie podejście pozwoli na stworzenie kompleksowego i efektywnego systemu rozwoju usług społecznych, wspieranego ze środków Unii Europejskiej. W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020 preferencyjnie są traktowane przedsięwzięcia, mające na celu powstawanie i rozwój środowiskowych form opieki nad dziećmi, osobami niepełnosprawnymi, osobami mającymi problemy ze zdrowiem psychicznym, osobami starszymi, osobami zagrożonymi ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Tabela nr 3. Ilość osób korzystająca z pomocy społecznej z podziałem na płeć.

Ilość os. korzystających z pomocy społecznej z wyszczególnieniem przyczyn zgłoszenia o pomoc
I-XII 2016 r.
Kobiety:
- bezrobocie-883
- niepełnosprawność – 490
- ubóstwo – 975
Mężczyźni:
- bezrobocie – 1046
- niepełnosprawność – 608
- ubóstwo - 1258

I-XII 2017 r.
Kobiety:
- bezrobocie – 755
- niepełnosprawność – 466
- ubóstwo – 829
Mężczyźni:
- bezrobocie – 898
- niepełnosprawność – 595
- ubóstwo – 1158
I-IX 2018 r.
Kobiety:
- bezrobocie - 553
- niepełnosprawność – 401
- ubóstwo – 473
Mężczyźni:
- bezrobocie - 659
- niepełnosprawność – 521
- ubóstwo - 795

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z MPOS w Starachowicach.

3. USŁUGI SPOŁECZNE

3.1 Wspieranie rodzin

Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji, polegających w szczególności na:

- analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie,
- wzmocnieniu roli i funkcji rodziny,
- rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny,
- podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny,
- pomocy w integracji rodziny,
- przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny,
- dążeniu do reintegracji rodziny.³

W myśl ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej jednostką samorządu terytorialnego odpowiadającą za udzielanie pomocy rodzinom w tym zakresie jest gmina, która może zapewnić wsparcie rodzinie w następujących formach:

- pracy z rodziną,
- pomocy w opiece i wychowaniu dziecka.⁴

Wspieranie rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych jest integralnym elementem procesu deinstytucjonalizacji usług, który obejmuje działania profilaktyczne, zapobiegające rozdzieleniu dziecka z rodziną i umieszczeniu w pieczy zastępczej. Pomoc rodzinie może odbywać się przy wykorzystaniu różnych rodzajów wsparcia m.in.: usług asystenta rodziny, rodzin wspierających, placówek wsparcia dziennego, terapii i mediacji, pracy socjalnej, poradnictwa, działalności zespołów interdyscyplinarnych, wsparcia poradni psychologiczno-pedagogicznych.⁵ Braki w tym zakresie sygnalizowały wszystkie Gminy. Sygnatariusze „Porozumienia” szczególnie mocno podkreślali konieczność zwiększenia wsparcia m.in.: prawnego,

³ Art.2 i 8 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2015 r. poz. 332).

⁴ Tamże.

⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 163 ze zmianami); Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych.

pedagogicznego i psychologicznego, grup wsparcia, terapii i mediacji dla osób i rodzin znajdujących się w sytuacji kryzysowej. Poniżej przedstawiona została analiza pozostałych potrzeb.

W ramach działalności Punktu Konsultacyjnego w strukturach PCPR, przez okres 2017 r., dostarczono informacji oraz pomocy edukacyjnej, psychologicznej osobom, które doświadczały bezradności, w trudnej sytuacji życiowej, w jakiej się znalazły. W czasie dyżurów Punktu udzielono wsparcia 206 osobom z zakresu: przemocy domowej, uzależnienia od alkoholu, problemów emocjonalnych i wychowawczych. W Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Starachowicach funkcjonował w 2017r. dział do spraw rodzinnej pieczy zastępczej, obejmując opieką 87 rodzin. Poprzez działania wspierające usamodzielnionych wychowanków pieczy zastępczej zostały wynajęte dwa mieszkania dla 2 usamodzielnianych wychowanków pieczy zastępczej. Usamodzielniani wychowankowie korzystają ze specjalistycznego wsparcia mentora usamodzielnienia, doradcy adaptacyjnego oraz psychologa.

Bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych

Punktem wyjścia w analizie usług wsparcia rodziny i potrzeb gmin w tym zakresie jest liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Są to bowiem rodziny, które mogą zostać objęte wsparciem asystenta rodziny, rodzin wspierających oraz placówek wsparcia dziennego.

Tabela nr 4. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo - wychowawczych w latach 2014-2017.

Gmina/Powiat	2014	2015	2016	2017
Starachowice	406	361	325	316
Brody	15	19	18	18
Mirzec	49	51	44	46
Pawłów	39	37	30	30
Powiat Starachowicki (PCPR)	6	5	5	5
Wąchock	28	27	24	24
Razem Powiat	543	500	446	439

Źródło: opracowanie własne na podstawie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego

Tabela nr 5. Rodzaje pieczy zastępczej, liczba rodzin i dzieci umieszczonych w tych rodzinach.

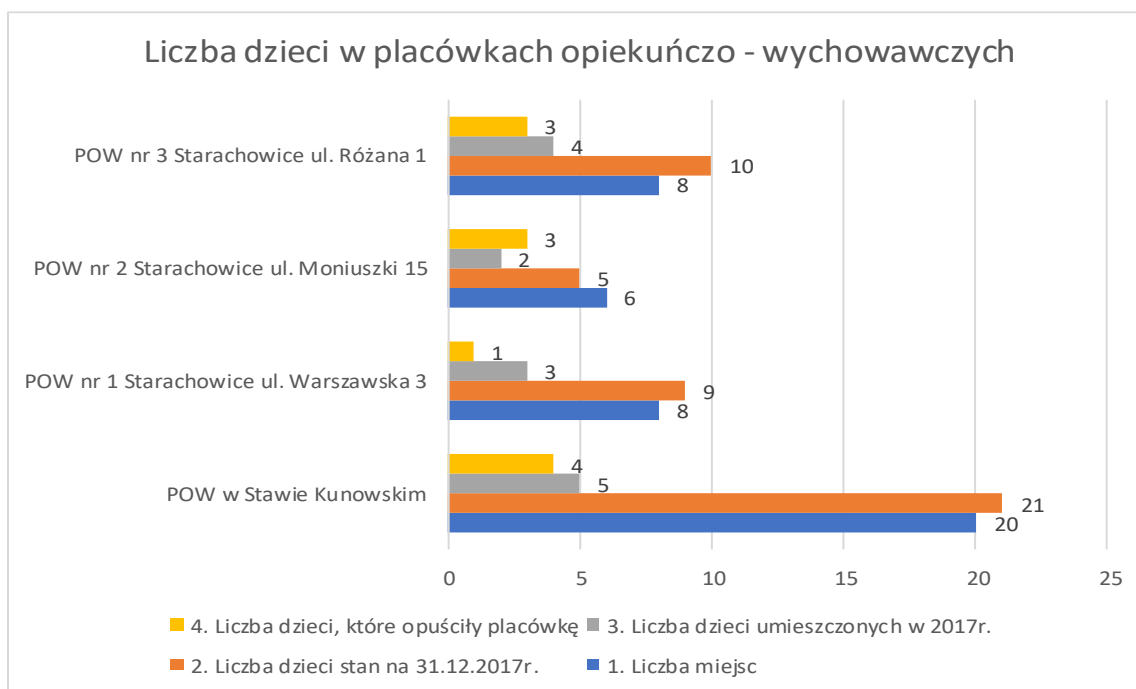
Formy rodzinnej pieczy zastępczej	Liczba rodzin	Liczba dzieci
Rodziny zastępcze spokrewnione	55	77
Rodziny zastępcze niezawodowe	26	35
Rodziny zastępcze zawodowe:	3	13
- specjalistyczne	1	3
- o charakterze pogotowia rodzinnego	1	6
Rodzinne domy dziecka	3	21

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PCPR (stan na 31-12-2017)

Z wymienionych w tabeli nr 3, różnych form rodzinnej pieczy zastępczej w sumie bierze udział 89 rodzin i 155 dzieci.

Analiza danych oceny zasobów pomocy społecznej wskazuje na duże zróżnicowanie terytorialne w powiecie starachowickim w powyższym zakresie. Najniższy wskaźnik odnotowano w gminie Brody - wyniósł on 4%, najwyższy zaś w gminach: Starachowice (17%), Mirzec (16%) oraz Wąchock (12%).

Wykres nr 3. Placówki Opiekuńczo – Wychowawcze na terenie powiatu starachowickiego w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PCPR (stan na 31-12-2017)

Z powyższego wykresu wyraźnie kształtuje się krytyczna sytuacja dzieci w każdej z placówek opiekuńczo – wychowawczych, gdzie liczba dzieci przekracza liczbę miejsc. Wynika to z niezaspokojenia palących potrzeb pieczy zastępczej.

W strukturze pieczy zastępczej Powiatu Starachowickiego widoczna jest wyraźna przewaga rodzinnej formy pieczy zastępczej w stosunku do instytucjonalnej. Stan ten wynika też z faktu braku wolnych miejsc w placówkach pieczy instytucjonalnej. Ponad 80% dzieci przebywających w pieczy zastępczej zostało zatem umieszczonych w jej rodzinnych formach. W sytuacji, gdy konieczne jest umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej, najlepszą i najbardziej pożądaną formą jest przede wszystkim rodzinną pieczę zastępczą, pod warunkiem że wypełnia ona swoją rolę wychowawczo - opiekuńczą. Rodzinne formy pieczy zastępczej są najbardziej zbliżone do naturalnego środowiska, w którym powinno wychowywać się dziecko i zapewniają optymalne warunki jego rozwoju psychofizycznego. Pieczę zastępczą na terenie powiatu starachowickiego zostało otoczonych 155 dzieci, obejmując tym samym 89 rodzin⁶.

W 2017r. na dofinansowanie uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych wnioski złożyło 255 osób niepełnosprawnych. Z dofinansowania skorzystało 77 osób niepełnosprawnych oraz 54 opiekunów osób niepełnosprawnych w tym:

- dorośli niepełnosprawni - 60 osób,
- dzieci niepełnosprawne – 17 osób,
- opiekunowie dorosłych osób niepełnosprawnych - 37 osób,
- opiekunowie dzieci niepełnosprawnych - 17 osób.

Z powyższych danych wynika, że tylko 30% zapotrzebowania na te usługi zostało zaspokojone.⁷

3.2 Osoby starsze

Jak wykazuje demografia w powiecie starachowickim powiększa się grupa osób starszych, jest to tendencja dotycząca zarówno miast jak i gmin. W powiecie starachowickim na rok 2018 oszacowano 31 660 osób w wieku 65 lat i więcej, w tym 20 423 mężczyzn i 11 237 kobiet.⁸

Ludzie Starsi to grupa, która wymaga specjalnego wsparcia. Programy skierowane do seniorów są ważnym elementem budowania kompleksowego wsparcia dla różnych grup społecznych. Polityka rodzinna obejmuje nie tylko dzieci, ale powinna także uwzględniać potrzeby osób starszych. Seniorzy, jeśli pozwala im na to zdrowie, chcą być aktywni, także na emeryturze. Zatem

⁶ Źródło: PCPR w Starachowicach, stan na 31-12-2017.

⁷ Źródło: Sprawozdanie PCPR za 2017 rok.

⁸ Źródło: GUS dane na XI.2018

podejmowane działania winny zwracać szczególną wagę do tworzenia dla osób starszych, warunków do aktywnego i satysfakcjonującego życia po zakończeniu aktywności zawodowej. Kluczem jest zapobieganie wykluczeniu osób starszych z życia społecznego. Działania te powinny koncentrować się na jednym z kluczowych obszarów:

- ⇒ edukacja osób starszych,
- ⇒ aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową,
- ⇒ partycypacja społeczna osób starszych,
- ⇒ usługi społeczne dla osób starszych (w tym usługi opiekuńcze).

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych zamieszkiwanych tylko przez osoby w wieku 60 lat i więcej wyniosły 1514,69 zł i były o 28,4% wyższe niż w gospodarstwach, w skład których wchodziły wyłącznie osoby młodsze. Udział przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę w dochodzie rozporządzalnym w gospodarstwach domowych wyłącznie z osobami w wieku 60 lat i więcej wyniósł 80,2% i był niższy niż w 2016 r. (82,0%), podczas gdy w gospodarstwach domowych z osobami poniżej 60 lat – 73,4% (w 2016 r. – 76,4%). Gospodarstwa domowe wyłącznie z osobami w wieku 60 lat i więcej, w porównaniu z gospodarstwami bez osób starszych, rzadziej oceniały swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą lub dobrą (27,5% wobec 43,7%), a częściej jako przeciętną i raczej złą lub złą. Szczególnie negatywnie swoją sytuację materialną oceniały osoby w wieku 60 lat i więcej, zamieszkujące samotnie na wsi – 25,8% z nich oceniła swoją sytuację jako raczej złą lub złą.⁹

Na terenie powiatu starachowickiego funkcjonują dwa domy pomocy społecznej: Dom Pomocy Społecznej w Starachowicach przy ul. Bema 26, przeznaczony jest dla osób przewlekle somatycznie chorych oraz Dom Pomocy Społecznej w Kałkowie – Godowie, przeznaczony dla osób w podeszłym wieku i/lub przewlekle somatycznie chorych. DPS w Starachowicach posiada 120 miejsc i 114 mieszkańców, DPS w Kałkowie – Godowie – 88 miejsc i 84 mieszkańców.¹⁰ Biorąc pod uwagę zwiększające się wykorzystanie miejsc (DPS w Starachowicach przyjęto 36 osób, odeszło 29; DPS w Kałkowie – Godowie przyjęto 37 osób, odeszło 31) oraz starzenie się lokalnej populacji, należy stwierdzić że nie jest to wystarczająca ilość aby zaspokoić popyt na tego rodzaju pomoc.

⁹ „Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2017”, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

¹⁰ Stan na 31.12.2017r. Źródło: Sprawozdanie PCPR za 2017 rok.

3.3 Osoby z niepełnosprawnościami

Osoby niepełnosprawne to osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności zdolności do wykonywania pracy zawodowej.

Niepełnosprawność w Powiecie Starachowickim zajmuje czwarte miejsce, zaraz po długotrwałej lub ciężkiej chorobie, bezrobociu i ubóstwie, w zestawieniu najczęstszych powodów przyznawania pomocy i wsparcia. Z roku na rok zwiększa się liczba osób niepełnosprawnych z terenu powiatu. Potwierdzają to zarówno dane dotyczące wypłacanych zasiłków dla osób niepełnosprawnych jak i informacje na temat składanych wniosków o pomoc do PCPR.

Tabela nr 6. Dofinansowania w zakresie rehabilitacji społecznej w 2017 r.

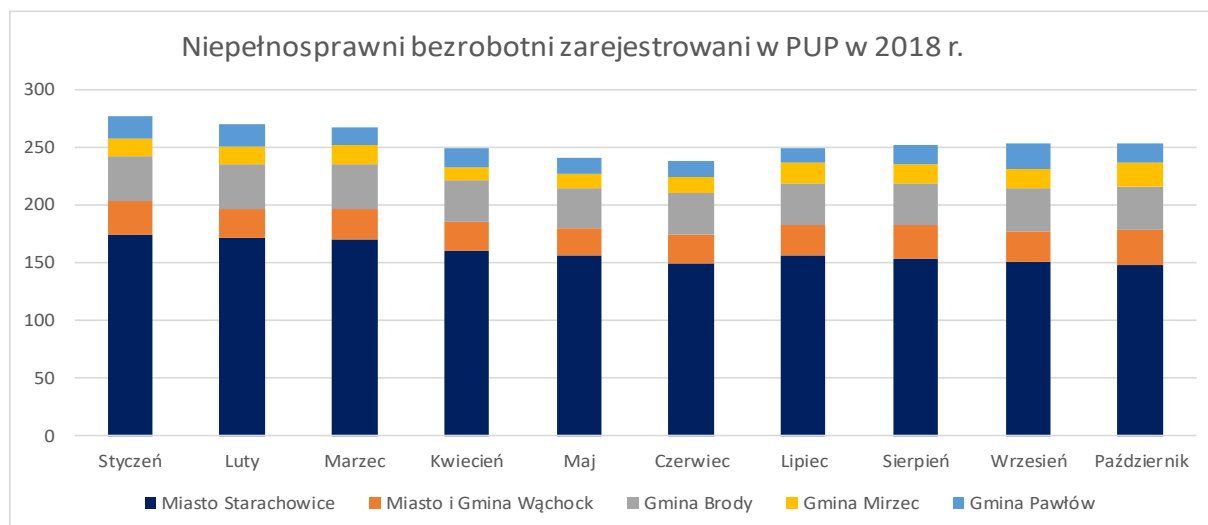
	Złożone wnioski	Przyznane dotacje	
		Niepełnosprawni	Opiekunowie
Turnusy rehabilitacyjne	255	77	54
Sprzęt rehabilitacyjny	344	316	
Likwidacja barier	111	55	
Sport, kultura, rekreacja		250	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PCPR (stan na 31-12-2017)

W zakresie potrzeb osób z niepełnosprawnościami istotne znaczenie dla oceny obecnego systemu wsparcia ma liczba wniosków złożonych do Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie przez osoby z niepełnosprawnościami w zakresie rehabilitacji oraz ich realizacja, co obrazuje tabela nr 3. Z dostępnych danych wynika, iż zapotrzebowanie zgłosiło znacznie więcej osób niż otrzymało wsparcie. Dane te wskazują również na krąg osób potrzebujących wsparcia w ramach obecnych regulacji prawnych.

Na terenie powiatu starachowickiego znajduje się ogółem 3 321 osób niepełnosprawnych w tym 3 005 powyżej 16 r.ż.

Wykres nr 4. Osoby niepełnosprawne w powiecie starachowickim z podziałem na miasta i gminy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PCPR (stan na 31-12-2017)

3.4 Wykluczenie społeczne

Wykluczenie społeczne pociąga za sobą niezmiennie pogorszenie warunków życia, izolację, a jej efektem jest bierność zawodowa i społeczna. W raporcie Komisji Europejskiej definiuje się wykluczenie społeczne jako proces, w wyniku którego pewne osoby są wypychane na peryferie społeczeństwa. Pełne uczestnictwo tych osób w życiu społecznym jest spowodowane ubóstwem, brakiem podstawowych kompetencji i możliwości zdobywania kwalifikacji w ciągu życia lub dyskryminacją. Proces ten oddala ludzi od możliwości znalezienia pracy, uzyskania dochodu i wykształcenia, jak również od aktywności społecznej sieci i wspólnoty. Osoby takie mają ograniczony dostęp do władzy i do organów decyzyjnych, czują się zatem bezsilne i niezdolne wpływać na decyzje, które ingerują w ich codzienne życie.

U podstaw nierówności znajduje się zróżnicowany dostęp do określonego rodzaju dóbr zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Henryk Domański wskazuje na naczelną zróżnicowanie dochodów, władzy, prestiżu, stylu życia oraz uczestnictwa w kulturze. W literaturze przywołuje się także czynnik określany jako stopień zaspokojenia własnych potrzeb. Kategoria nierówności społecznych analizowana jest z różnych perspektyw.¹¹

¹¹ H. Domański, 2004, s. 23–25

Na nierówności społeczne jako przyczynę marginalizacji zwraca też uwagę Bronisław Urban. Twierdzi on, że: „Proces transformacji pogłębiał nierówności społeczne, zainicjował duże zmiany w hierarchii i mentalności ludzkiej, a także określił inne formy kontroli społecznej, co jest warunkiem zasadniczym [...] inicjowania i rozwoju społecznego. W praktyce wyeliminowało to znaczną część społeczeństwa z możliwości osiągnięcia sukcesu i realizowania własnych planów życiowych. Autor wskazuje, że jest to wynikiem ogólnego zahamowania wzrostu ekonomicznego, zmian ekonomicznych oraz masowych redukcji zatrudnienia związanych z wprowadzeniem elementów gospodarki rynkowej do polskiego systemu gospodarczego. W efekcie zmian technologicznych, wzorów konsumpcji i stylu życia niewiele jednostek potrafiło poradzić sobie z wszechobecną dezorganizacją, co w sposób zasadniczy przekłada się na widoczne zaniedbania w sferze socjalnej, wzrost strukturalnego i dziedzicznego bezrobocia, a także na pojawienie się różnorodnych zachowań dewiacyjnych oraz dysfunkcjonalności rodziny”¹².

Przy próbie rozwiązania problemu wykluczenia społecznego, wymagane jest indywidualne podejście ze względu na rodzaj dominującego problemu. Jak wynika z badań w powiecie starachowickim podstawowymi barierami doprowadzającymi do wykluczenia są:

a) Wielodzietność

- złe lub bardzo złe warunki mieszkaniowe;
- konieczność opieki nad dziećmi, która wyłącza z rynku pracy (zwłaszcza kobiety);
- niskie osiągnięcia szkolne dzieci;
- obniżenie motywacji do zmiany w wyniku objęcia programem „Rodzina 500+”;
- wycofanie – brak czasu jako pretekst do wyłączenia ze wspólnoty lokalnej.

b) Samotna opieka nad dziećmi

- długotrwałe wyłączenie z rynku pracy;
- nieporadność w poszukiwaniu pracy;
- brak opieki dla dzieci powodujący zaniechanie aktywnego poszukiwania pracy;
- niska wartość wykształcenia, zaniedbania edukacyjne dzieci - ryzyko międzygeneracyjnej transmisji biedy.

c) Samotna starość lub niesprawność

- trudność w zaspokojeniu podstawowych potrzeb (np. żywnościowych);
- zły (pogarszający) stan zdrowia;
- wyłączenie z rynku pracy (u osób w wieku produkcyjnym) połączone z przekonaniem o niezatrudnialności osób w zaawansowanym wieku;

¹² B. Urban, 2005, s. 20—23

- brak nadziei na zmianę, nastawienie na dotrwanie do czasu uzyskania stałego wsparcia socjalnego (np. emerytury);

- izolacja społeczna.

d) Młode bezrobotne rodziny

- niskie kompetencje zawodowe;

- małe doświadczenie zawodowe;

- nieumiejętność poszukiwania pracy.

Według R. McQuaida i C. Lindseya (za T. Kaźmierczakiem) wyjście z wykluczenia społecznego zależy od trzech grup czynników:

1) Czynniki zewnętrznych:

- czynników kształtujących popyt na pracę (m. in. cechy rynku pracy, reguły rekrutacji do pracy),

- czynników ułatwiających i wspierających zatrudnienie (dostępność aktywnych instrumentów pracy, dostępność usług publicznych, jak publiczny transport, opieka nad dziećmi).

2) Okoliczności życiowych:

- cechy gospodarstwa domowego (zobowiązania rodzinne),

- dostępne zasoby (np. kapitał społeczny, środek transportu, długość i głębokość doświadczanych problemów finansowych)

- wzory kulturowe.

3) Czynniki indywidualnych:

- cechy demograficzne (wiek, płeć, sytuacja rodzinna),

- stan zdrowia i sprawności,

- wiedza, umiejętności i postawy, w tym zdolności adaptacyjne jednostki.

Jednym z warunków powodzenia wyjścia z wykluczenia, jest dokładna ocena, które z tych czynników stanowią istotne bariery dla aktywacji osoby. Od takiej diagnozy zależy, jaki rodzaj podjętych działań jest niezbędny lub jakie instrumenty z innych obszarów są konieczne.¹³

¹³ T. Kaźmierczak, *Zatrudnialność*, w: A. Karwacki, T. Kaźmierczak i M. Rymśza, *Reintegracja. Aktywna polityka społeczne praktyce*, Warszawa 2014, s. 176.

4. Wnioski

Rozpoznanie potrzeb społecznych powiatu starachowickiego miało pierwszorzędny cel identyfikowania podstawowych i naglących problemów społecznych, z myślą o dalszym rozwoju powiatu. Ma być także pomocnym narzędziem w działaniach mających na celu podniesienie poziomu życia mieszkańców powiatu, złagodzenie skutków ubóstwa, tworzenie dobrych jakościowo usług społecznych, realizowanych z wykorzystaniem lokalnych zasobów społecznych. Celem jest zatem rozwój, stworzenie korzystnych warunków życia, pracy, usług dla ludności i zmniejszenie zjawiska ubóstwa, wykluczenia społecznego i grup zagrożonych marginalizacją. Diagnoza obejmuje obszary, które charakteryzują się wysokim tempem zmian i wymagają tworzenia i poprawy skuteczności istniejącego systemu wsparcia ze względu na rosnące potrzeby.

Wysokie wskaźniki obciążenia demograficznego oznaczają problem starzenia się populacji i rosnącej generacji seniorów, według Głównego Urzędu Statystycznego w 2017 r. W powiecie starachowickim zamieszkiwało 21648 osób. w wieku 65 lat i więcej, w tym 55,4% kobiet. Trudnością dla osób starszych jest zmniejszenie niezależności, zwiększanie zależności od innych, ryzyko utraty niezależnego funkcjonowania. Stosunki rodzinne są coraz gorsze, brak wzajemnego zrozumienia i właściwego miejsca w systemie rodzinnym, ale także brak lub ograniczone możliwości zapewnienia opieki od rodziny. 92 osoby, które ukończyły 60 rok życia, 36 kobiet i 56 mężczyzn oraz służby opiekuńcze w gminie - 24 osoby w wieku 60 + (dane GOPS w Mircu) korzystają z pomocy społecznej w gminie Mirzec. W 2018 r. W gminie Mirzec było 83 339 osób, w tym 4 167 kobiet i 4 172 mężczyzn. Wśród mieszkańców aż 1796 osób ukończyło 60 lat (1197 kobiet i 599 mężczyzn). W 2017 r. MOPS zapewnił opiekę dla 200 osób, w tym 79 samotnych i 121 w rodzinie. MOPS zatrudnia 26 opiekunów i 4 opiekunki do dzieci zatrudnione na umowę o pracę, zapewniając pomoc w dni wolne od pracy. Ze względu na potrzeby obecne zasoby nie są w stanie zaspokoić ich potrzeb. Wsparcie obejmie osoby uprawnione do świadczenia usług opiekuńczych zgodnie z ustawą o pomocy społecznej, tj. Osoby samotne, samotne, niezamężne i nieposiadające wstępu ani potomka (art. 6 pkt 9 ustawy), jednoosobowe gospodarstwa domowe prowadzące pojedyncze -osobowe gospodarstwa domowe (art. 6 pkt 10), osoby, których rodzina nie może zapewnić odpowiedniej pomocy. Usługa obejmie osoby, które ze względu na swój wiek, chorobę lub inne przyczyny wymagają pomocy innych osób i są pozbawione tej osoby oraz osób wymagających pomocy innych osób i rodziny, a także niezamieszkalnych małżonków, wstępnych, potomnych, nie mogą zapewnić takiej pomocy. Zakres usługi (art. 17 ust. 1 pkt 11 i art. 50 ust. 1-3 i art. 5-6 ustawy o pomocy społecznej), w tym pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opieka higieniczna zalecana przez lekarza, opieka i jeśli to możliwe zapewnienie kontaktu z otoczeniem.

Postuluje się poprawę jakości usług w stosunku do osób zależnych, poprzez działania wspierające prawdziwych opiekunów, poprzez służby opiekuńcze, zwiększenie liczby miejsc zapewniających usługi opiekuńcze w lokalnej społeczności i rozszerzenie usług opiekuńczych na szerszą grupę, przy jednoczesnym ułatwieniu dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych (rehabilitacja). Wsparcie osób niesamodzielnych i niepełnosprawnych powinno odbywać się w oparciu o indywidualnie przygotowaną ścieżkę wsparcia, opracowaną we współpracy z Powiatowym Urzędem Pracy.

Inną grupą szczególnie zagrożoną wykluczeniem i marginalizacją są osoby niepełnosprawne. Z analizy danych wynika, iż zapotrzebowanie na wsparcie w tej grupie osób zgłasza znacznie więcej chętnych niż procent który to wsparcie otrzymuje. Dane wskazują również na krąg osób potrzebujących wsparcia w ramach obecnych regulacji prawnych. Należy dążyć do wyrównywania szans niepełnosprawnych kobiet i mężczyzn mieszkających w powiecie starachowickim, stwarzając warunki do możliwości samodzielnego życia. Z tego powodu należy usunąć główną barierę, która jest barierą komunikacyjną. Należy umożliwić dostęp do korzystania z transportu niepublicznego, dostosowanego do przewozu osób niepełnosprawnych w celu zaspokojenia potrzeb życiowych. Usługa powinna obejmować nie tylko osoby niepełnosprawne, ale także osoby, które ze względu na swój wiek, chorobę lub inne przyczyny wymagają pomocy innych osób, a rodzina i krewni nie są w stanie zapewnić takiej pomocy.

Z danych urzędów pomocy społecznej w powiecie w 2017 r. Liczba rodzin otrzymujących świadczenia spadła o około 6% w stosunku do 2016 r. Najważniejszymi przyczynami korzystania z pomocy społecznej w powiecie starachowickim są: bezrobocie, ubóstwo, długotrwałe lub dotkliwe choroby, niepełnosprawność, alkoholizm, bezradność w sprawach opieki i edukacji, potrzebują ochrony macierzyństwa, bezdomności, przemocy domowej, przypadkowych zdarzeń, narkomanii, sieroctwa. W powiecie starachowickim znajduje się 89 rodzin zastępczych, w których znajduje się 155 dzieci i 3 rodzinne domy dziecka, w których jest 21 dzieci (w sumie 81 mężczyzn i 95 kobiet). Główną przyczyną (około 70%) umieszczenia dzieci w rodzinach zastępczych (pokrewnych i niesamodzielnych) jest niepowodzenie rodziców w zakresie opieki i kwestii edukacyjnych, co z kolei jest spowodowane: nadużywaniem alkoholu, występowaniem przemocy, bezrobociem i związanym z tym ubóstwem, niepełnosprawność rodziców; około. 63% dzieci zostało umieszczonych z powodu kompletnego sierocińca. Zdiagnozowane problemy edukacyjne w opiece zastępczej są problemami z rozwojem psychofizycznym, a głównym problemem opiekunów jest brak radzenia sobie w sytuacjach edukacyjnych i problem wypalenia zawodowego. W przypadku niezależnych wychowanków problemem jest brak mieszkania i brak doświadczenia w samodzielnym zarządzaniu. Od diagnozy problemu przemocy w rodzinie w okolicy. (2017/18), a także analizy i informacje uzyskane z OPS

i innych instytucji współpracujących z PCPR oraz psychologów, pedagogów i pracowników socjalnych pracujących w powiecie, wynika z tego, że liczba rodzin i mieszkańców zgłaszających sytuacje kryzysowe, które mają miejsce w ich życiu - wzrasta. Analiza potrzeb wsparcia rodzinnego obejmowała główne problemy, które pojawiły się w 2017/18 r. W konsultacjach prowadzonych przez Punkt Konsultacyjny w strukturach PCPR (206 osób otrzymało wsparcie) w zakresie przemocy w rodzinie, uzależnienia od alkoholu, problemów emocjonalnych i bezradności w sprawy związane z opieką i wychowaniem. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych w 2017 roku w powiecie wynosiła 439, w tym miasto Starachowice 319. Pogarszająca się kondycja rodziny zarówno w wymiarze spójności i więzi rodzinnych, zaniedbywania obowiązków opiekuńczo - wychowawczych jak i w wymiarze materialnym, stanowią główną przyczynę zwiększającego się odsetka dzieci objętych opieką sądów rodzinnych i umieszczania w pieczy zastępczej. Zadaniem rodziców zastępczych jest zapewnienie warunków do prawidłowego rozwoju i skorygowanie popełnionych wcześniej błędów wychowawczych wobec dziecka. Wielu rodziców napotyka, w trakcie pełnienia opieki, na wiele trudności.

Rozwiązaniem jest stworzenie warsztatów, grup wsparcia lub „szkoły dla rodziców”, które umożliwiłyby przygotowanie opiekunów zastępczych do lepszego zrozumienia dziecka a w konsekwencji, do jego prawidłowego rozwoju i funkcjonowania. Analiza danych wskazuje również na potrzebę zapewnienia profesjonalnego wsparcia osobom prowadzącym rodzinne formy opieki zastępczej. Wprowadzenie poradnictwa prawnego i psychologicznego, dla osób odpowiedzialnych za opiekę i wsparcie, dla biologicznych rodziców borykających się problemami wychowawczymi oraz dla dzieci z potrzebami specjalistycznego poradnictwa w zakresie zaburzeń osobowości (niezbędne wsparcie w neurologii i psychiatrii, czego brakuje w powiatowej klinice specjalistycznej dla dzieci). Koordynatorem tych działań powinien być PCPR ze względu na doświadczenie i zakres podejmowanych działań.

Należy także podjąć niezbędne działania skierowane w celu przeciwdziałania marginalizacji i wykluczenia z życia społecznego. Służy temu ułatwienie dostępu i podnoszenie jakości usług społecznych, oraz wsparcie na rzecz prawidłowego funkcjonowania:

- Poprzez działania asystenta rodziny, grup wsparcia, interwencji kryzysowej, warsztatów i poradnictwa dla rodzin, w tym m.in. specjalistyczne, terapeutyczne i prawne.
- Poprzez wsparcie rodzin i wychowanków pieczy zastępczej w ramach m.in. poradnictwa, terapii i specjalistycznego wsparcia. Tworzenia mieszkań chronionych i mieszkań wspomaganych.
- Poprzez deinstytucjonalizację opieki nad osobami niesamodzielnymi, rozwój alternatywnych form opieki nad osobami niesamodzielnymi (w tym osobami starszymi), obejmującą: a) tworzenie

nowych miejsc świadczenia usług opiekuńczych, b) wsparcie dla usług asystenckich, opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych w ramach opieki rodzinnej i środowiskowej.

- Poprzez podnoszenie kwalifikacji i kompetencji osób związanych ze świadczeniem usług społecznych, w tym osób sprawujących pieczę zastępczą oraz opiekunów (w szczególności członków rodzin) w zakresie opieki nad osobami niesamodzielnymi, w tym osobami starszymi.

4. Spis map, wykresów i tabel

Mapy:

Mapa nr 1. Powiat starachowicki na mapie Województwa Świętokrzyskiego	str. 4
Mapa nr 2. Powiat starachowicki z podziałem na gminy	str. 5
Mapa nr 3. Stopa bezrobocia w Województwie Świętokrzyskim	str. 8

Wykresy:

Wykres nr 1. Wiek mieszkańców w powiecie starachowickim w 2017 roku	str.6
Wykres nr 2. Powody korzystania z pomocy społecznej w powiecie starachowickim w 2017 roku	str. 10
Wykres nr 3. Placówki opiekuńczo-wychowawcze na terenie powiatu starachowickiego w 2017 r.	str.14
Wykres nr 4. Osoby niepełnosprawne w powiecie starachowickim z podziałem na miasta i gminy.	str. 17

Tabele:

Tabela nr 1. Liczba rodzin, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej w latach 2014—2017	str. 9
Tabela nr 2. Ilość rodzin i osób korzystająca z pomocy społecznej z wyszczególnieniem przyczyn	str.10
Tabela nr 3. Ilość osób korzystająca z pomocy społecznej z podziałem na płeć	str.11
Tabela nr 4. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo - wychowawczych w latach 2014-2017	str. 14
Tabela nr 5. Rodzaje pieczy zastępczej, liczba rodzin i dzieci umieszczonych w tych rodzinach ...	str. 14
Tabela nr 6. Dofinansowania w zakresie rehabilitacji społecznej w 2017 r.	str. 18